Tevelÿ Arató György

Szárszó üzenete[1]

„Sok mindent láttál, de nem figyeltél oda, a füled nyitva volt, mégse hallottál. Igazságosságában az Úr magasztossá s dicsővé akarta tenni a törvényt. Ám ez egy kifosztott, kirabolt nép, bilincsbe van verve, tömlöcbe van zárva, prédává lettek, s nincs szabadítójuk, kifosztották őket, de senki se szól, hogy ‚Add vissza!'. Ki hallja meg közületek, ki figyel föl rá, és gondol a jövővel?"
(Izajás XLII: 21–23.)

Idén 75 éve a nagy, 1943. augusztusi szárszói találkozónak. A szárszói konferenciákon megfogalmazott kérdések, igények, programok jelentőségét háromnegyed évszázad súlya – de még milyen súly! – sem avította el, s nem avította el azokét sem, amelyek Szárszóhoz mint jelképhez kötődnek. Szárszó az ún. „harmadik út" leghatásosabb programadó rendezvénye volt, ezért jelképévé vált a magyar népi mozgalomnak, amely a XX. századi európai szellemi programok egyik legkiemelkedőbb nemzeti példája. Történelmünkben kulturális hatása a reformkoréval és a reformációéval mérhető.

Háromnegyed évszázad távolából is csodáljuk ezt „a tankokkal versenyző, bombáktól szorított nemzetszervező kedvet" és eredményeit, s igazat adunk Németh Lászlónak a történelem tapasztalatával: „Sehol még nem cáfolódott a fegyverek közt hallgató múzsákról szóló közhely úgy, mint Magyarországon" a népi mozgalom virágkorában és a szárszói konferenciákon, hiszen hatalmas nemzetnevelő igényű irodalmi termés sosemvolt nagyságú olvasóréteggel találkozott ekkor. Szárszó – Kanyar József szavaival – azért lett „mítoszalkotó fogalom", jelentésének belső tartalma és izgalma azért képez „szinte egyedülálló legendáriumot" a mai napig, mert a „két pogány közt" életérzése közben a haza magasba emelésére adott programot nem pártoknak, hanem a nemzet egészének, nem társadalmi rétegeknek csupán, hanem egymásból eredő nemzedékek összefüggő sorának. A szárszói jelképbe tömörített célok „a nemzet evangéliumát" jelentették a diktatúrák idején és a rendszerváltozáskor, tanulságaikra ezért ma is szükségünk van.

Élhet-e ma Szárszó szelleme? Hiszen a népi mozgalom hivatkozási alapja, maga a nép mint társadalomtörténeti kategória ma már megfoghatatlan abban a fogalmi rendszerben, amelyben a szárszói előadók és a népi mozgalom három

Tevelÿ Arató György (1986) történész, levéltáros, a *Hitel* szerkesztője.

1 Elhangzott Balatonszárszón 2018. augusztus 25-én, az 1943-as konferencia emlékére emelt szobor koszorúzási ünnepségén.

nemzedékének nagyjai parasztság, munkásság, értelmiség, úri rend kategóriáiról beszéltek, hiszen a második világháború utáni, 1956 utáni, a tsz-esítés utáni és a rendszerváltoztatás óta tartó idő – tragikusan – átrendezte a magyarságot. Igaz az is, hogy a kommunizmus és a demokrácia idején a népiség szociálisból kulturális fogalommá vált, amiben a hagyományos társadalomszervezet fölbomlásán túl elsősorban az játszik szerepet, hogy a kultúra (művészet és tudomány művelődésalapú közbeszéde) minden korábbinál kiterjedtebbé vált az identitásformálás terepén egyéni és közösségi értelemben egyaránt. Nem hallgathatjuk el azt a jelentékeny hozzáállásbeli különbséget sem 1943 nemzedékéhez képest, hogy a ma nemzeti értelmiségének aligha a földosztásban, sokkal inkább az innovációban kell látnia a társadalmon belüli, azaz intenzív szociális fejlődés zálogát: a szellemi javaknak egyre nagyobb szerepük van korunk emberének identitásában, akár hiányukat, akár bőségüket nézzük. Ami a hozzáállást illeti pedig, ma már nem csupán a két pogánytól és zsoldosaitól, de a „tarisznyahitűektől", erkölcsi nomádoktól is félthetjük magunkat, s az a bizonyos harmadik út nem csupán két másik között, fölött vagy mellett vezet; a helyzet tehát annyira sem fekete-fehér, mint 1943-ban volt.

De Szárszó fölött mégsem járt el az idő! Úgy tetszik, a konferencia fő üzenetei ma is érvényesek. Nehéz ma is szólni. Jobb-e, lehet-e hallgatni a szó inflációja közben, a beszéd önreflexív alapfunkciójának (a világgal való viszonyunk tisztázására, a közösségi identitásra vonatkozó igénynek) a visszaszorulásakor, amikor a modern mágia, a hiteltelen szavakkal varázsló propaganda, az információval való birodalmi manipuláció világszerte önmagunk ügyeire boruló apátiába dönti közösségeinket? Volt-e valaha kisebb az értékelvű politikai programok – akár szociálisok, akár konzervatívok, akár vallásiak – mögött föltételezhető egységes, szilárd belső társadalmi erő, amely záloga lehetne a jó irányba mutató autochtón változásoknak? Kelet és nyugat közti kiszolgáltatottságunkat kisebb téttel bírónak érezzük-e ma, mint nemzedékekkel ezelőtt, s vigasztalódhatunk-e azzal, hogy a Kodolányi János által 1943-ban velünk ellentétben burjánzó nemzeti erejűnek látott szomszédaink egy része ma még tragikusabb demográfiai helyzetben van, mint mi vagyunk? Változott, megváltozhatott-e sorsszemléletünk abban, hogy minden korszakunkat egy-egy kicsikart haladéknak látjuk, a most vagy soha, a még egyszer utoljára esélyének? Bizony ma sem lehetünk nyugodtak a jóra való restség tekintetében sem: regisztráljuk ma is a lélek lustaságát, amely összefügg a szavak igénytelenségével, miközben a kritika haldoklásának vagyunk kortársai. Szellemi életünk kettészakadtsága mellett a köz ügyei iránti közöny minden korábbinál nagyobb, s vele együtt a szellemi színvonal iránti igény is egyre töredezettebb. Németh László 1943-as megállapítása ma is aggodalmat, keserű feszültséget szül: „az európai válságok löktek mind mélyebbre a bennszülött sorsba, amelyből az európai múzsák oly barátságosan próbáltak kiemelni" – hiszen Európa krízisei ma sem kevésbé aggasztóak, mint hajdan, és a történelemnek ma is „természetében van az igazságtalanság".

A magyar népi mozgalom meghatározó sorsproblémákra kínált sokrétű szellemi válaszokat történelmi krízishelyzetekben: így volt ez a gazdasági világ-

válság után, a második világháború poklában, az újjáépítés éveiben, de 1956-ban és a rendszerváltozáskor is. Mi több: föl is építette azt a nagy irodalmi közéletet a közösség sorsáért felelősséget vállaló alkotókkal, művekkel és olvasóréteggel, amely intézményeket szervezett, és programul tűzte ki a közerkölcs felelősségalapú megjavítását. Csoóri Sándor a *Hitel* indulásánál ugyanezt a közben eltaposott, majd vitrinbe állított, de ismert és tisztelt zászlót emelte magasra 1982/1988-ban, amikor a lélek és tudat követhető és vállalható célokkal történő, fokozatos erősítését tűzte feladatul a nemzeti értelmiség elé, a mindenre kiterjedő szellemi gyógyítás programját. Szavaira ma sem legyinthetünk: „A nemzet idestova fél évszázada megint nem tud közel férkőzni saját igazságaihoz, botlása természetéhez és saját akaratbázisához." Ezért a cél ma sem lehet kevesebb, mint „a magyarság megrontott életösztönét, stílusát, lelkületét megváltoztatni". Bár a népi gondolat kiszorult a modern köztudatból, ennek okai aligha az eszmeiség elavultságában keresendők. A népi mozgalom legfőbb ereje abban állt, hogy kora kríziseire közösségteremtő erővel mutatott rá, s értékeinek közös nevezője a földhöz, hazához, hithez kötődő nyelvi–kulturális–lelki összetartozás-tudat volt. Ebből fakadt, hogy szellemi igénye, politikai programja – a népi jelleg erkölcsi, szellemi, esztétikai, politikai és gazdasági téren történő érvényesítésének igénye – minden olyan helyen, időben és körben meg tudott újulni, korszerűvé tudott válni és a magyar kultúra folytonosságához teremtő készséggel tudott csatlakozni, ahol és amikor a nemzeti ügy fontossá vált. Éppen ezért ma sem mondhatunk le arról a szellemi lehetőségről, hogy a szárszói eszmeiséget ne csupán megismerjük, hanem maradandó értékeit fölkínáljuk a magyar társadalom számára. Nem vagyunk elkésve, de távlatosan és rétegzetten kell gondolkodnunk, ha sikert akarunk elérni.

Szárszót emlegetve a népi mozgalom egészére gondolhatunk, emberi, szellemi, társadalmi és politikai sokszínűségével, nemzedékeinek sorával és mai örökségével együtt. A szárszói attitűd szellemi és erkölcsi jellegzetesség. Olyan embereket jellemez, akik a nép szükségleteihez és tartalékaihoz mérik felelősségüket és cselekedeteiket, és a nemzeti lelkiismeret szavának hűséges műszereként viselkednek az egész közösség számára kritikus helyzetekben, időszakokban. Ez a „politika" a kultúrnemzet koncepciójának alapján álló népművelői programot jelent, és ma sem kevésbé aktuális, mint 75 évvel ezelőtt. Szárszó a magyar megmaradás jelképe, Kárpát-medencei, európai szellemi folytonosságunké, az illyési *Haza a magasban* zászlója. Szárszó nem párt: Szárszó a szellem Magyarországa. Lényege a közösségért való értelmiségi felelősségvállalás erkölcsi méltósága, amely ma, a szabad, minden korábbinál tanultabb, de minden korábbinál apatikusabb Magyarországon és az identitását kereső, külső erőknek és belső széthúzásnak kiszolgáltatott Európában egyént és közösséget egyformán megszólít. Eszközt ad az értékelvűen gondolkodó embereknek ahhoz az önvédelemhez és teremtő munkához, amely a modern nemzet fönnmaradásához elengedhetetlen, tehát kultúránk folytonosságához kapcsolódik, nem tegnap kezdődött, s – látjuk – ma is, holnap is előttünk áll.